

Ковальчук І.В.

к.ю.н., доцент,

Білоцерківський національний аграрний університет

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ ЗА ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА

Податкові системи пройшли тривалий шлях розвитку, в якому вони утверджувалися як головний інструмент держави. Саме тому надзвичайно важливим є дослідження становлення податкової системи України на всіх етапах її державності для уникнення недоліків в подальшому.

Дослідженню питання оподаткування в Україні присвячено чимало нормативно-правових актів та економічних праць таких вітчизняних вчених, як: Н.П. Кучерявенко, Л.К. Воронова, О.В. Олійник, І.В. Філон, Ю.В. Ващенко, О. Теліцина та ін.

Перший в історії людства фіксований збір – данину сплачували як військову контрибуцію, про що згадується у недатованій найдавнішій частині «Повісті временних літ». Але згодом у Давньоруській державі IX ст. князі перетворили данину на прямий державний податок, що сплачувався всім населенням. Первісною формою його збору було полюддя – щорічний об'їзд пізньої осені, взимку або ранньою весною князем з дружиною власних володінь та скорених племен. Данина збиралася хутрами, медом, воском або грошима. Спочатку розмір данини та періодичність її сплати не регламентувалися, що викликало зловживання з боку князів. Повстання древлян у 945 р. і загибель князя Ігоря змусили його вдову княгиню Ольгу встановити фіксований розмір та періодичність стягнення данини, визначити місця погостів – спеціально встановлених для цього пунктів, а також призначити уповноважених збирачів. Одиницею обкладення даниною було встановлено дим – господарський двір та рало – хліборобську родину [1, с. 10].

Для Київської Русі, як і для більшості тогочасних європейських держав, було характерним поступове становлення зв'язків і відносин сюзеренітету-васалітету серед пануючої верстви населення. Ці інститути в руських землях виникали саме на основі збирання і розподілу данини. Тобто місцеві князі, які ще до середини X ст. іменувалися великими, пізніше визнали зверхність київського князя. Тепер вони мушили виставляти війська на поклик єдиного великого князя і передавати до Києва частку данини, яка збиралася з підвладної місцевому князю території. За таку «службу» місцеві князі користувалися заступництвом великого київського князя, залишали собі частину данини, яку збирали.

При порушенні вірності великий князь міг приборкати васала військовою силою, після чого непокірливий ризикував утратити свої володіння. Такі відносини регламентувалися особистими договорами у формі так званих «хрестоцілувальних грамот», в яких насамперед передбачалося, що сюзерен наділяє свого васала землею з наданням йому імунітетних прав. Таким чином на незмінних засадах «кормління» почала формуватися двірсько-вотчина система управління, яка, на відміну від десятикової, де не було поділу на центральні і місцеві органи, передбачала виокремлення останніх. При чому вона склалася на всіх рівнях земельної ієрархії – у великокнязівському домені, у володіннях місцевих князів, а також у боярських вотчинах. Скрізь земельні власники одержували широкі судові і адміністративні права щодо залежного населення.

У XII – XIII ст.ст. з поширенням децентрових процесів у Київській державі функції центрального управління було перебрано удільними князями, які самі по собі стали іменуватися великими. Тут княжа влада експропріювала значну частину общинних земель уже в XII ст. [2, с. 71–72] і, як вважав відомий історик І.Лінниченко, саме це призвело до суттєвого зміцнення боярської опозиції княжій владі. Адже саме за допомогою бояр відбувалася активна руйнація сусідської общини [3, с. 169].

Але, на наш погляд, не варто говорити про суттєві відмінності у здійсненні фіскальної функції посадовими особами в Галицько-Волинському князівстві, порівняно з іншими руськими землями, оскільки тут продовжували діяти норми звичаєвого права, що знайшли своє відображення в Руській Правді. У різні часи діяли всі відомі її редакції [4, с. 95], а характерною рисою управління залишалася система «кормління», за якої частина прибутків від волостей, що їх збирали агенти центральної влади князівства, йшла їм на «корм». Певна роль у місцевому управлінні продовжувала належати сільській общині, яку князівська адміністрація мобілізувала на збирання податків і виконання усім «миром» поліцейських функцій. Безпосередньо для цього у межах общини обиралися старости. Містами у Галицько-Волинському князівстві також управляли посадники і тисяцькі, які володіли правом збирання з населення данини та різного мита – важливої частини князівських доходів [5, т. 1, с. 104, 116]. Лише з появою потужних зовнішньополітичних чинників склалися певні умови для конвергенції князівських традицій двірсько-вотчинного управління в руських землях, що зокрема стосувалося й податкової галузі.

З 1349 р. до складу Польського королівства увійшла Галицька земля, з 1377 р. – західна частина Волинської землі. Після видання польським королем Людовиком I Анжуйським у 1374 р. Кошицького привілею імунітетні права польських магнатів були поширені і на шляхту [6, с. 67].

Відтоді магнати і шляхта звільнялися від усіх податків, за винятком «поральдного» у розмірі 2 грошей з лану землі. При цьому

враховувалися лише селянські наділи, належні до певного маєтку, а панська оранка податком не обкладалася [2, с. 85]. Це було вагомим стимулом, що спонукав православних руських бояр для масового переходу у стан католицького польського магнатства і шляхти. Тому вже Привілеєм короля Владислава III у 1434 р. галицька знать остаточно була зрівняна у правах з польською шляхтою і звільнена від усіх примусів, окрім військової служби, і навіть назву «боярин» було офіційно замінено на «пан» [7, с. 317].

Натомість селянство тягнуло увесь тягар сплати натуральних і грошових податків на користь держави, окремих феодалів, а також церковної десятини. Одним із головних був загальнодержавний щорічний податок. На Київщині і в Галичині він мав назву «подимщина», оскільки одиницею податкового обкладання вважався кожний дім. На Чернігівщині адміністрація Великого князівства Литовського збирала «поголовщину», але ймовірно теж з розрахунку окремого будинку. На Волині цей податок називали «воловщина» тому, що одиницею податкового обкладання тут була орна ділянка землі, підлегла обробці однією воловою упряжкою. Для щорічного податку з XV ст. у Польському королівстві і Литовському князівстві було встановлено загальну назву – «серебщина» (сплата срібною монетою). На користь Польсько-литовської держави, яка за Люблінською унією 1569 р. отримала не лише загальну назву Річ Посполита, а й спільні органи влади й управління, єдину грошову систему, селяни українських земель відбували численні повинності: будували і ремонтували королівські і великокнязівські замки та «двори», споруджували мости і греблі, прокладали шляхи, а також давали «стацію» – грошове забезпечення під час переїзду глави держави і його адміністрації.

Податки залежного селянства взагалі не мали фіксованого вигляду. Наприклад, так звані «селяни-данники», які ще не втратили права виходу від феодала, сплачували натуральні і грошові податки. На Київщині, Чернігівщині, північно-західній Волині так зване «дяко» сплачували медом, воском, цінним хутром, продуктами, зерном і сіном. Крім того, натуральний податок сплачувався домашньою худобою і птицею, але з кінця XV ст. він почав замінюватися грошовими виплатами. Натуральні та грошові податки на користь феодала сплачувала і категорія закріпачених селян, яких називали ще тягловими. Не звільнялася від таких податків і селянська обслуга панських маєтків, яка разом із кріпаками мала ще й відпрацьовувати на користь свого господаря [5, т. 1, с. 133, 138-139].

Таким чином, проаналізувавши процеси генезису та еволюції фіскальних функцій посадових осіб державних апаратів, які розповсюджували свою територіальну юрисдикцію на русько-українські землі з найдавніших часів, можливо дійти висновку про те, що вони

відбувалися у відповідності із загальносвітовою хронологією розвитку людської цивілізації.

На початковому етапі своєї діяльності фіскальна адміністрація не мала спеціального функціонального визначення, її роль виконували органи князівської влади і старійшини сільських общин, які стягували державні податки у формі данини. Функціонування в Київській державі та удільних руських землях управлінської системи, заснованої на засадах феодалного кормління, забезпечувалося за рахунок поборів як із залежного, так і особисто вільного населення, проживаючого на територіях, підвладних князівським намісникам. Становлення інститутів сюзеренітету-васалітету серед панівної верстви руської людності виникло на основі збирання і розподілу данини, що того часу було характерним для усієї Європи.

Список використаних джерел:

1. Чехович В.А. Данина //Юридична енциклопедія. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1999. – Т. 2. – С. 10.
2. Бачур Б.С. Институт земельных отношений в гражданском обычном праве Украины в X – середине XIX вв. (историко-правовой аспект). – Дисс... к.ю.н. – Одеса, 2004. – 205 с.
3. Линниченко И. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV ст. – К., 1884. – Ч. I.
4. Музиченко П. Історія держави і права України. – К., 1999.
5. Історія держави і права України. У двох томах /За ред. В.Я.Тація, А.Й.Рогожина, В.Д.Гончаренка. – К., 2003.
6. Іванов В. Історія держави і права України. – К.: «Атіка», 2003. – 416 с.
7. Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу. – К.: Вікар, 1999.

Маловічко І.В.

аспірант,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Проблема дитячої безпритульності та бездоглядності існує досить давно і є найболючішою у сфері прав дитини. Причини виникнення і поширення цього явища багатоаспектні та мають комплексний характер, що обумовлений системою, економічних, правових соціально –